

Sayı : 5

Yıl : 1989

MARMARA ÜNİVERSİTESİ FEN - EDEBİYAT FAKÜLTESİ

TÜRKLÜK ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

İstanbul - 1990

AŞKÎ MUSTAFA EFENDİ
ve
AŞK-NÂME'Sİ

ORHAN BİLGİN *

Hayatı:

Aşağıda metni verilen Aşk-nâme adlı kısa mesnevinin şâiri Aşkî Mustafa b. Ömer el-Kilisî, nisbesinden de anlaşılacağı gibi, Kilisli olup, doğum tarihi ve hatta ölüm tarihi belli değildir. 18. yüzyılın son çeyreğinde doğmuş olması muhtemeldir. Bu şâir-şeyhin hayatı hakkında, mevcut kaynaklarda, maalesef, bu güne kadar her hangi bir kayda rastlanmamıştır. Bazı tarih manzumelerinden 19. asrın üçüncü çeyreğinde ölmüş olabileceği anlaşılmaktadır.

Daha şâir hayatta iken kendisiyle Mekke'de karşılaşmış ve dostluk kurmuş olan Mehmed Sâlih b. Mehmed Emîn, Aşkî'nin «makam ve ahvallerini mübeyyen» gönül okşayan şiirlerini yok olmaktan ve unutulmaktan kurtarmak için, bunları, bir divan halinde tertiplemesi hususunda şâirden müsaade alıyor. Mehmed Sâlih'in «Behce-i Letâif ve Lehce-i Maârif» adı altında topladığı ve bir külliyat halinde tertib ettiği Aşkî Mustafa Efendi'nin manzumelerini ihtiva eden kitabın başında mensur bir de mukaddime ilave ediyor. Bu makaddimedede şâir hakkında şu bilgileri vermektedir : Genç yaşında ilim tahsili için memleketini terkeden Aşkî, gurbete çıkıyor ve bir çok yeri dolaşiyor. Nerelere gittiği ve ne kadar kaldığı belli değildir. Ancak «tahsîl-i ulûm-i nâfia arzusu kemâle resîde oldukça» yani kendisi için faydalı olduğuna inandığı bilgileri elde ettikten sonra, kalbinde günden güne artan İlahî

* Doç. Dr. Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi.

aşk ve muhabbet, onun bir an önce Mekke'ye gidip yerleşmesine vesile oluyor. Bu hicretten önce şâir-şeyh Aşkî'nin çok iyi bir tahsil gördüğü ve dinî ilimler yanında edebî ilimleri de hakkıyla öğrendiği anlaşılmaktadır. Yirmi yıl Mekke'de ikametten sonra Medîne'ye giderek yirmi küsur sene de orada kalıyor. Özellikle Medîne'deki ikameti esnasında zamanını Buhârî ve Mesnevî okutmakla değerlendiriyor. Bu esnada mezheben Nakşibendiliği ve meşreben de Mevlevîliği seçiyor. Aşkî'nin şiirlerini 1856 tarihinde tertib etmiş olan Mehmed Sâlih'in ifadesine göre, şâir, 19. asrın ortalarında Mekke ve Medîne'deki Mevlevî şeyhlerinden biri olarak bilinmekte ve tanınmakta idi. Aşkî'nin yukarıda sayılan faaliyetlerinden başka bir de Arapça'dan Türkçe'ye tercüme etmiş olduğu «Medîne Tarihi» varmış. Bu tercümenin adı ve tercüme esas olan Arapça tarihin adı ile kime ait olduğu bilinmemektedir.

Aşkî Mustafa Efendi'nin hayatına dâir, yukarıda verilenlerin dışında, kendi manzumelerinde de çok önemli bâzı ip uçları mevcuttur. Bunları, her ne kadar, kronolojik bir sıraya sokmak mümkün değilse de, kısaca belirtmek şâirimizin hayatı ve faaliyetleri bakımından faydalı olacaktır.

Önce şu hususu belirtmek gerekir ki, Aşkî, pek çok seyahatlerde bulunmuştur. Belki de bir Mevlevî şeyhî olması dolayısıyla imparatorluğun güney vilâyetlerindeki büyük Mevlevî merkezlerini ziyaret etmek lüzûmunu duymuş veyahut da buna mecbur kalmıştır. Bu maksatla, her halde, önce Suriye'ye gitmiştir. Zira şâirin tarih manzumeleri arasında 1827'de Halidî şeyhi Ubeydullah Efendi'nin oğlunun ölümü münasebetiyle nazmettiği bir şiiri bulunmaktadır. Böyle bir hâdise hakkında tarih manzumesi yazabilmesi için şâirin bizzat orada bulunması ve o üzücü hâdiseye şahid olması lâzım geldiği görüşündeyiz. Suriye'deyken, Nakşibendî tarikatının Hâlidîye kolunu kuran Şeyh Hâlid Ziyaeddin ile de görüşmüş ve tanışmış olması gerekir. Nitekim Şeyh Hâlid'in medhinde söylediği bir gazelinde onunla muasır olmakla iftihar ettiğini açıkça söylemektedir. Manzumelerinden Aşkî'nin Mısır'a da gittiği ve oradaki Gülşenî dergâhında misafir kaldığı, bu münasebetle bir «terci» yazdığı anlaşılmaktadır. Hatta Muhyî-i Gülşenî'nin medhindeki bir gazelini bu seyahat sırasında kaleme almış olması muhtemeldir. 1840'da Girid valiliğine tâyin edilen

Mustafa Nâilî Paşa'nın medhinde bir kasîde yazdığına bakılırsa Aşkî, mezkûr tarihten sonra Girid'e gitmiş olmalıdır. Belki de burada bulunduğu esnada daha sonra adına 1028 beyitlik «Vahdet-nâme» isimindeki mesnevisini yazdığı Şefik Bey'le tanışmıştır. Girit'te nazmettiği bir de gazeli vardır.

Başka ne gibi seyahatler yaptığı bilinmeyen Mustafa Aşkî Efendi'nin, başta sıtma olmak üzere bazı ciddi hastalıklar da geçirdiği yine mânzumelerinden anlaşılmaktadır. Bir gazelinde yetmiş yaşını aştığını, ömrünü boşa harcadığını ifade ediyor ki, bu kayıt şâirin en az yetmiş küsur yıl yaşadığını göstermektedir. Tarih manzumeleri arasında en muahhar olanı Abdullah'ın Mekke Emiri olması dolayısıyla yazdığı 1858 tarihli kasidedir. Her halde şâir, bu son tarihten kısa bir müddet sonra ölmüştür. Kesin olmamakla beraber, Aşkî Mustafa Efendi, 1790-1800 yılları arasında doğmuş, 1860, 1870 yılları arasında da ölmüştür.

Edebî şahsiyeti ve Eserleri : Mükemmel bir dinî ve edebî tahsil gördüğü anlaşılan Aşkî, şiirlerinde, özellikle mesnevilerinde, Mevlânâ'nın tesirindedir. Devrinin şöhretli bir Mevlevî şeyhi olması da onun İslâmî ilimler yanında bilhassa İran edebiyatını çok iyi bildiğini gösterir. Bir taraftan Buharî, diğer taraftan da Mesnevî okutması bu görüşü teyid eder mâhiyettedir. Edebî şahsiyetinin ve eserlerinin tanınmaması ve kaynaklarca zikredilmemesi, san'at hayatının imparatorluğun mühim kültür merkezlerinden uzakta geçmiş olması ile izah edilebilir.

Külliyat denebilecek onbin beyitlik şiirleri «Behce-i Letâif ve Lehve-i Maârif»¹ adı altında toplanmıştır. İlk olarak Mehmed Sâlih tarafından 1856 tarihinde tertib edilmiş olan bu «Külliyat»a daha sonraları şâirin ba'zı şiirleri de eklenmiştir. Tarih manzumelerindeki kayıtların bir kısmı bu hususu doğrulamaktadır. Aşk-nâme, Vahdet-nâme, Sâki-nâme ve Mirâc-nâme gibi müstakil mesnevilerinden başka uzun «munacâtler», na'tler, medhiyeler, kasîdeler, gazeller ve belki de hepsinden önemlisi pek çok tarih manzumesi bu Külliyât'ın muhteviyatındandır. Bilhassa tarih

1 Aşkî'nin şiirlerini ihtiva eden Külliyât'ı, şimdilik bilinen yegâne yazma nüsha olarak, Yapı Kredi Bankası Genel Müdürlüğü, Cavid Baysun yazmaları No : 15810'dadır.

manzumelerinin 19. asır Mekke ve Medîne'nin siyasî ve ictimai tarihi bakımından son derecede önemli birer kaynak olduğunu ayrıca belirtmek gerekir. Ayrıca Arapça'dan Türkçe'ye tercüme ettiği üç cildlik bir «Medîne Tarihi» vardır.

AŞK-NÂME

Aşk bahsin etdi ârifler dırâz
Vermediler aşka vech-i imtiyâz

Âşık û ma'sûk ma'lûmu'l-beyân
Aşk bir kes etmedi hall ü ıyân

Aşkile çok kimse da'vâ etdiler
Bilmediler hayli kavgâ etdiler

Aşk bilen sırrile ser etdiler
Hırka-i peşmîneye zer etdiler

5 Aşk nâ-ma'lûm u da'vâ-yî tehi
Güyyâ nân dîyu kapdılar mehi

Aşk iklim-i ademde var idi
Taht-ı şâh-î vahdete hünkâr idi

Aşk pinhan idi cîb-î ehl-i hâl
Nâgehan arz etdi bû yüzden cemâl

Aşk çıkdı perdeden ey zû'fünûn
Heyl-i arslan oldu destinde zebûn

Şark u Garb'ı devr edüb gezdi besî
Bulmadı hiç kendüye lâyıık kesî

10 Aşk-ı pinhan şimdi oldu âşikâr
Hânesinden çıkdı ol müştâk-ı yâr

Aşk bir iksîr-i a'zamdır, vücûd
Zâtına genc-î nihan eyler sücûd

Aşk etdi kendi âsârın ıyân
İ'tibâr alsun ulu'l-ebşâr olan

Aşk makbûl oldu nezd-i mukbilân
Aşkdır gülzâr-ı aşk-î bülbülân

Aşk hemdem âşika her bir nefes
Aşk işler her ne işler ney kafes

- 15 Aşk eyler dâimâ keşf-i hicâb
Aşk bilmez hem günah ü hem sevâb

Aşkdır etdî inâyet âleme
İns ü cinn ü cümle mahlûk âdeme

Aşk insan mürginin seyyâdıdır
Aşk her cem'iyetin berbâdıdır

Aşkdır divâne kıldı âkılı
Aşkdır huşyâr kıldı gâfili

Aşk gör kim âteş-i süzendedir
Nice merdan ü dilîran bendedir

- 20 Aşk kâfir eyledî çok müslüman
Hayli kâfirlere bahşetdi îman

Aşk dâm ü dâne kaydından berî
Bilmediler kandedir ânın yeri

Aşk bû gözlerden olmuşdur nihan
Dâimâ ender meyân-î rûh u can

Aşk her bir halka oldü âşinâ
Lîk ma'sûklara oldu rehnümâ

Hûş u bîhûşâna dâru oldu aşk
Şâd bâş ân dil der-âğûş oldu aşk

- 25 Aşk dâim yâraya merhem olur
Gâh zenbûr geh asel geh sem olur

Aşk nûr-î dildir ammâ nârı çok
Tatmayan bilmez nedir bû aşka zevk

Aşkdır sûfi tabîb-î hâzikem
Gâh ma'sûkam olur geh âşıkam

Aşkdır bû hâne-î dilde mukîm
Her ki âşık oldu bilmez havf ü bîm

Aşkdır mir'ât-ı can û dil-numûd
Âb u gilden ten anâ eyler sücûd

30 Aşk dillerde nişân eyler belî
Lîk kalb-î ehl-i hâs olmuş evi

Aşk-ı cennet râhat-î can ey amû
Aşk hem cân û dil eyler ârzû

Aşk her bir derde derman vahdetâ
Aşk hem endûh u mihnet pür belâ

Aşk bir şâh-î cihan-baht û su'ûd
Evvelî müşkil sonû mahmûd u sûd

Aşk taht-î sineme sultândur
Pâsibân-î akl u dil hem cândur

35 Aşk bir deryâ-yı hûn-î bî-kenar
Katresinden heft deryâlar damar

Aşk bir simürğdür hem kûh-î Kâf
Aşkbâzîlik değil lâf ü güzâf

Mürğ-i aşka lâne olmaz çarh-ı dîn
Aşk sığmaz hâneye olma zebûn

Aşkdır şehbâz-ı evc-î lâ mekân
Nükte-î sırr-î hakîki kün-fekân

Taht-ı dilde çün Süleyman oldu aşk
Bir gedâya şâh-ı sultan oldu aşk

40 Aşk-ı dîde hem ilimdir hem hüner
Cân u cânân hem dahî nûr-î basar

Aşk âlemde safâ-yî erganûn
Cümle ilme âşina vü zû-fünûn

Aşk âkıldır dahî imâna nûr
Eyledî ihsân-ı İslâmî zuhûr

- Aşkdır âriflere tevhîd-i din
Mu'nis-î cân û dil-î her âşkın
- Aşk bâzu Zü'l-fikâr-î Murtazâ
Aşk maksûd-i nebî vû evliyâ
- 45 Aşk oldu mu'nis-î Musâ Kelîm
Anıniçün fârig ez atlas kilîm
- Aşk «erini len-terânî» söyleyen
Aşkdır Hallâc'ı ber dâr eyleyen
- Aşkdır bâ Bâyezîd'e oldu yâr
Leyse ile eyledi remz âşikâr
- Âdem û Havvâ'ya irfan oldu aşk
Cennetü'l-mev'vâ'ya sultan oldu aşk
- Aşktır kim mak'ad-î sıdk-î celîs
Aşkdır her âşıkâ olmuş enîs
- 50 Aşk cennât hem de oldur hûr-ı îyn
Aşkdır sırr-î serâb-î engübîn
- Aşk sırr-î mazhar-î levlâkdır
Aşk mi'mâr-î bû nuh eflâkdır
- Aşk Tevrât oldu Mûsâ'ya asâ
Hem Yed-î beyzâ'da aşk oldü ziyâ
- Aşkdır Dâvûd'a inzâl-î Zebûr
Aşkdır bû âhenî mûm etdi gör
- Aşk nefha aşk Meryem aşk Rûh
Aşk Îsâ Aşk İncîl-î fütûh
- 55 Aşk Furkân-î Muhammed'dir belî
Lîk sen gûş etmemişsin remzini
- Aşk oldu sırr-ı Subhan-î hüdâ
Nûr-ı Yezdan rahmet-i hâs-î Hudâ
- Aşk sırr-î derd-i Eyyüb oldu hem
Aşk hüzn-i pîr Yakûb oldu hem

Aşk mi'râc-î resûl û enbiyâ
Hil'at û tâc-î cemî-i evliyâ

Aşk hâdi-yî tarik-î cümle nâs
Nükte-i sırr-î dekâyık pür şinâs

60 Aşk nûr-î menba-î envârdır
Aşk sırr-î ma'den-i esrârdır

Aşkdır ayn-î devâ-yî derd ü gam
Aşk sırr-î hürsi-yü levh ü kalem

Aşkdır hem âyet ü hem beyyinât
Aşk şîrînterdir ez şekker-nebât

Bahr-i tevhîd sırr-ı tahkîk oldu aşk
Âlem-i nâsuta seyyâd oldu aşk

65 Kuds-i lâhutun odur sûretgeri
Aşk hüsn-i hûr u ğilman ü peri

Aşkdır hakkâ olan kiş-i Halîl
Aşkdır her ayn-ı bâğ-î selsebîl

Aşk cümle ârife ikândır
Aşk sırrı ma'ni-yî Subhândır

Aşk fettâh hem dahî feth ü fütûh
Aşk akl ü kalb u ser vü cism u rûh

Aşkdır hacc ü hakikat hem zekât
Aşk oldu şüphesiz âb-î hayât

70 Aşk der-ma'nî siyâm ü hem namaz
Aşk eyler zâtına nâz ü niyâz

Aşkdır âşıkların sermâyesi
Cümle mevcûdatın oldu mâyesi

Aşk ayn ü şîn u hem bir kâfdır
Aşk peyveste o bir muşkâfdır²

2 muşkâf : mü-şikâf yerine kullanılmıştır.

Aşk sâlik aşk meslûk ey velî
Hükmü câri cümle eşyâya belî

Aşk mir'ât-î cemâl-î Lâ-yezâl
Aşk esrâr-î hafî-yi Zü'l-celâl

75 Aşk bir zâtdır nihâyet yok anâ
Bir sıfatdır kim bidâyet yok anâ

Aşk ârif hem dahî ma'rûfdur
Aşk vâsıf hem dahî mevsûfdur

Aşk bir dest-i Hudâ-yî lâ-yezâl
Aşkdır sâhib-sıfât-î pür kemâl

Aşk mümkün mî olâ şerh û beyân
Aşk u vâsıf olmalîdır bî-zeban

Aşk halk-î âleme etmez niyâz
Aşk fâriğ ez siyâm û ez namâz

80 Aşk bilmez hem kıyâm û hem kuûd
Aşk müstağni rükû û ez sücûd

Aşk kendî kendisidir aşkbâz
Gösterir nâz eylemez aslâ niyâz

Aşk bâdî-yî vücûd-î mâsivâ
Aşk nûrundan cihan şûd rü-nümâ

Aşk her dü âlemin bünyâdıdır
Aşk Âdem bâbanın üstâdıdır

Aşkdır tahmîr-i tîn-î âdemi
Aşkdır hakkâ nübüvvet hâtemi

85 Aşkdır rûz-î elestin mahremi
Hem cevâba oldu gûyâ bû belî

Aşkdır âkılları sermest eden
Aşk-ı sâkî âşıkî bed-mest eden

Aşkdır iden suâl û hem itâb
Aşkdır gûş eyleyen redd û cevâb

Kız oğuldan aşk müstağnî gider
Seyyiâtî ahsene tebdîl eder

Aşk kurb ü bu'd yeksandır şehâ
Aşk el-ân ü kemâkân ey hümâ

50 Aşk nâm-î pâk-i Hay-yî lâ-yezâî
Vasf-ı add ü hâdden³ birun kâl

Aşk yokdur bende kudret şerh idem
Gevher-î aşkî ne mümkindir delem

Aşk için yokdur belî nâm ü nişan
Aşk her ne dersen oldur bî-güman

Aşk sanma cism ü cevher yâ araz
Dinle benden bû sözü sanma garaz

Aşk kendü kendüye kâim be-zât
Aşk kendü kendüye zât ü sıfât

95 Aşk zât ü hem sıfâtü'llâhdır
Cümlemiz hep bendeyiz ol şâhdır

Sad hezâran nâm vardır nâmver
Hâs u âma bir sıfat aşk ü meğer

Nâm-ı Hak ism ü müsem mâ oldu aşk
Nâm-ı pâk-î Hayy-ı Mevlâ oldu aşk

Aşk vâhıd hem ahaddır hem samed
Hem sıfâtî «kul huve'l-lahu ahad»

Aşk evvel aşk âhir aşk yâr
Aşk bâtın aşk zâhir aşk kâr

100 Aşka gaybile şehâdet bir velî
Aşk cümle aybdan oldu berî

Aşk sîti âlemî pür eyledi
Kendiden gayrî sadâsın bilmedi

3 Vezin icabı hadden kelimesi hâdden şeklinde okumak gerekiyor.

Aşk asl ü fer' u hem cûd-î vücûd
Nakş-ı aşka âlem etdiler sücûd

Aşk dil hiç bilmedi pâyânını
Akl hayran oldu bilmez şânını

Aşk bir bahr-î amîk-î bî-kenar
Aşkdan nâm ü nişan yok âşikâr

105 Mahrem-î râz-î dil-î cânân aşk
Âşikâra kendi san pinhan aşk

Her ki sâdık o musaddık olmadı
O mukalliddir muhakkık olmadı

Müctehidler bilmez illâ kâl u kıl
Aşk eyler fili mûr ü mûru fil

Kavs-ı aşkî çekmeğe merdan gerek
Hem çekende kuvvet-î Yezdan gerek

Aşkı bilmek Hakk'ı bilmekdir murâd
Lâf ile ey hâce sen etme inâd

110 Aşk-ı hayvânî değil maksûdumuz
Aşkdır zâhid bizim ma'bûdumuz

Ekl u şurub ü sîm ü zer zen mî murâd
Lânetu'llâh-î aleyhim eyle yâd

Bahs-i aşkî çok uzatma et temâm
Bir takım ham-meşreban bilmez merâm

Vâcib oldu bürada olmak hamûş
Kandedir fehm eylesin ol gûş-i hûş

Söyleyen hem söyleten aşkdır ne ben
Bû verâ-yî akldır fehm eyle sen

115 Gitdi aklım söyledî mestân-ı aşk
Ben de oldum âh kim hayrân-ı aşk

Nüşa-î aşka bu gün bî akl u can
Himmat-î pîrimle oldum terceman

Sanma Aşkî aşk tahkik eyledik
Hazret-i Hünkâr'a taklîd eyledik⁴

Men neyem kim vasf-ı aşka ihtiyâr
Eyleyem hâşâ ne kudret bende var

Aşk silk-i Hazret-i Mevla beni
Eylemişdir aşkile şeydâ beni

120 Müşkil ihfâsî dahî izhârı güç
Bir gül-i ahmerdir ammâ hâr-ı güç

Söylesem da'vâ-yı vahdet etmeli
Sonra Mansûr gibi dâra gitmeli

Söyledim bir nebze teskin oldu aşk
Bu sebeble hayli temkin buldu aşk

Dâr-ı Mansûr bâna bir kâşânedir
Yâr için can vermeyen dîvânedir

Oldu ruhsat İdeyim iskât-ı fem
Vakt olur eyler kerem sâhib-kerem

125 Cur'a-i aşkile şeydâ et beni
Âlem içre şöyle rüsvâ et beni

Kim görürse bendenî etsin firar
Tek heman aşkın bula dilde karar

Aşkınile kan içerssem şehd olur
Aşkınile ölmesem bir derd olur

Âşık eyle o habîbin aşkına
Kıl devâlar ol tabîbin aşkına

Ol ebu'l-ervâha olsun sad selâm
Aşkı ile eyledim hatm-i kelâm

4 Mevlânâ'yı taklîd ettiğini açıkça belirtiyor.